

О. В. Герасименко

ТАЄМНИЦЯ ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВИХ ВІДНОСИН В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ

Статтю присвячено дослідженню таємниці як одного з різновидів правового режиму інформації. Розглянуто її класифікацію, структуру і види.

Ключові слова: інформація, таємниця, таємниця приватноправового характеру, таємниця публічно-правового характеру, особиста таємниця, сімейна таємниця, комерційна таємниця.

Статья посвящена исследованию тайны как одной из разновидностей правового режима информации. Рассматривается ее классификация, структура и виды.

Ключевые слова: информация, тайна, тайна частноправового характера, тайна публично-правового характера, личная тайна, семейная тайна, коммерческая тайна.

Paper is devoted to the mystery as one of the varieties of the legal regime of information, its classification, structure and types.

Keywords: information, mystery, the mystery of a private nature, the mystery of public legal nature's privacy, family secret, commercial secret.

У межах проблеми правового регулювання відносин в інформаційній сфері особливе місце належить юридичній термінології. Як справедливо із цього приводу зазначає І.Л. Бачило: “Важливою ділянкою є вироблення термінології. Точність і однозначність термінів і понять дозволяє найкоректніше сформулювати зміст того або іншого інституту і забезпечити культуру правового регулювання в певній галузі правових відносин”. [3] Одним з таких напрямів є виявлення співвідношення різних правових режимів інформації, включаючи таємниці.

Проблеми правового регулювання відносин в інформаційній сфері досліджуються в працях таких вітчизняних учених, як І.Л. Бачило, А.Б. Венгеров, В.Н. Монахов, М.І. Брагінський, В.І. Савич, А.Е. Шерстобітов, В.Н. Лопатін, О.А. Гаврилов, В.О. Дозорцев та інші.

Основною метою статті є дослідження таємниці як одного з різновидів правового режиму інформації, її класифікації, структури і видів.

Про таємницю як явище правової дійсності можна вести мову в трьох аспектах: таємниця як конкретна інформація обмеженого доступу, з приводу якої виникають певні правовідносини; таємниця як вид правового режиму інформації; таємниця як сукупність правових норм, які регулюють певні відносини в інформаційній сфері (інститут державної таємниці в адміністративному праві, інститут комерційної таємниці в цивільному праві).

Загальновідомо, що відправною точкою в дослідженні таємниці як одного з різновиду правового режиму інформації повинні стати фундаментальні витоки, що пронизують всю вітчизняну правову систему. Двома компонентами будь-якої правової системи, що належить до романо-германської сім'ї, є приватне і публічне право.

Якщо наслідувати індукцію – від загального до окремого, то логічно буде припустити, що дана дихотомія має значення і для інформаційної сфери. Так, певне явище об'єктивного світу, яке виступає об'єктом правовідносин, далеко не завжди в рівній мірі зазнає впливу всіх без виключення галузей права. Певне явище дійсності може мати правовий режим, закріплений переважно (або виключно) нормами приватного або, навпаки, нормами публічного права.

На наш погляд, це положення можна застосувати до інформації, і ми можемо говорити про переважно приватноправові і переважно публічно-правові режими інформації. Ця обставина дозволяє припустити, що класифікацію “публічне право – приватне право” можна поширювати на таємниці, утворюючи дихотомію:

- 1) таємниці приватноправового характеру (приватноправові таємниці);
- 2) таємниці публічно-правового характеру (публічно-правові таємниці).

Так, в Цивільному кодексі України прямо згадуються службова і комерційна таємниця, особиста і сімейна таємниця, банківська таємниця, таємниця страхування [7]. Крім того, службова і комерційна таємниця, особиста і сімейна таємниця законодавцем безпосередньо визнаються об'єктами цивільних прав. Зазначені таємниці є присутніми в правових відносинах, які виникають на основі автономії волі, юридичної рівності і майнової самостійності сторін, тобто цивільних (приватних) правовідносин. Це дає підстави позначити зазначені види інформації як таємниці приватноправового характеру.

Водночас є і другий елемент дихотомії – це таємниці публічно-правового характеру. Вони є об'єктами правовідносин, які виникають на основі влади і підпорядкування, однією зі сторін яких завжди є орган влади, тобто публічних правовідносин. Наприклад, не викликає сумніву, що державна таємниця має публічно-правову природу.

Осмилення правового регулювання в цій сфері відіграє дуже важливу роль у формуванні цілісної наукової картини відносин у сфері інформації, розробці принципів і методів їх правового впорядкування. Розглянемо детальніше сукупність приватноправових таємниць. Багато вчених, що досліджують комерційну, банківську таємницю, таємниці страхування та інші, розглядають їх як схожі, однорідні об'єкти. Відповідь на питання, наскільки по своїй правовій природі однорідні або ж неоднорідні приватноправові таємниці, також лежить у площині аналізу відповідних правовідносин.

Необхідно порівняти правовідносини, які виникають з приводу особистої, сімейної і комерційної таємниць. Критерієм, на підставі якого ми тут їх розглядаємо разом, є ідентичність теоретичної моделі правовідносин.

Охарактеризуємо в загальних рисах правовідносини, які виникають з приводу інформації, що становить особисту або сімейну таємницю. Цивільний кодекс включає особисту і сімейну таємницю до складу нематеріальних благ, що захищаються цивільним правом. Цієї ознаки вже досить для визнання особистої і сімейної таємниць об'єктами абсолютних правовідносин [7].

Не зупинятимемося детально на розгляді правового режиму комерційної таємниці, відмітимо лише ту обставину, що суб'єктивне право на комерційну таємницю дослідниками визнається винятковим, а значить, абсолютним цивільним правом. Правові відносини, що виникають між уповноваженими та іншими особами з приводу інформації, що становить комерційну таємницю, є абсолютними цивільними правовідносинами.

Із наведеного вище виходить, що особиста і сімейна таємниці, комерційна таємниця встановлюються в приватних інтересах будь-якої фізичної або юридичної особи. Вони опосередковують приналежність певного майнового або немайнового

блага – відповідних відомостей – певній особі. Тому ці таємниці можна умовно позначити як “таємниці-об’єкти”. Приналежність цих відомостей закріплюється наявністю у їх власника абсолютного суб’єктивного права щодо таких відомостей. Це право реалізується діями уповноваженого суб’єкта у рамках абсолютних цивільних правовідносин, сторонами якого є самі уповноважений і невизначене коло осіб. На іншу сторону правовідносин – невизначене коло осіб – покладено обов’язок утримуватися від посягань на інформацію, складову такого роду таємницю (тобто вчинення незаконних дій з отримання такої інформації без згоди власника). Таким чином, можна сказати, що таємниці-об’єкти обумовлюють виникнення абсолютних правовідносин, правова охорона зазначених таємниць приватноправового характеру здійснюється в рамках абсолютних цивільних правовідносин. Таємниці-об’єкти – це перша група таємниць приватно-правового характеру.

Проте до приватноправових таємниць також відносяться і прямо зазначені у Цивільному кодексі банківська таємниця і таємниця страхування. Вони є різновидом іншого правового режиму інформації – режиму професійної таємниці [7].

Зауважимо, що з приводу професійної таємниці виникають цивільні (приватні) відносні правовідносини. Суб’єктами цих правовідносин є дві юридично рівні сторони:

- а) особа, що професійно здійснює певну діяльність (наприклад, банк, нотаріус, адвокат),
- б) клієнт цієї особи.

Юридичний зміст правовідносин, що виникають з приводу професійної таємниці, полягає в тому, що особа, яка отримала відповідні відомості (банк, страхова організація), зобов’язана в інтересах захисту прав і законних інтересів осіб, що звернулися до неї, зберігати в таємниці ці відомості. Такий обов’язок міститься в основному в цивільних правовідносинах (за договором банківського вкладу, договором надання медичних послуг), супроводжуючи і забезпечуючи його належний перебіг. Уповноважений суб’єкт має право вимагати виконання обов’язку не розголошувати дані, при цьому його право реалізується за допомогою дій зобов’язаної особи.

Оскільки сутність професійних таємниць виражається через обов’язок зберігати “чужу” інформацію, то ми можемо їх умовно позначити як таємниці-обов’язки. Таким чином, можна назвати другу групу таємниць приватноправового характеру – таємниці-обов’язки.

Питання термінології нормативно-правових актів повинні базуватися на чіткій і однозначній уяві про сутність кожного з правових режимів інформації, про його цільове призначення і особливості реалізації цього правового режиму в рамках конкретних правових відносин. Загалом сьогоднішній стан правової доктрини з питань систематизації правових режимів інформації є абсолютно незадовільним. Зокрема, відсутність чіткого і науково обґрунтованого критерію для класифікації приватноправових таємниць є причиною неоднозначного підходу до питання співвідношення банківської та комерційної таємниці.

Так, на думку А.П. Сергєєва, банківська, страхова, а також інші спеціальні види таємниць є різновидами комерційної таємниці.

До прибічників єдності комерційної і банківської таємниці можна віднести Л.Г. Єфімову [4, 5]. Банківська таємниця, на її думку, є особливим різновидом комерційної таємниці, і на підставі цього на банківську таємницю варто поширювати дію нормативно-правових актів про комерційну таємницю (зокрема,

Постанову Уряду № 5 від 5 грудня 1991р. “Про перелік відомостей, які не можуть складати комерційну таємницю”).

Водночас у літературі існує і протилежна точка зору. Наприклад, О. М. Олійник вважає банківську і комерційну таємницю різними об'єктами.

За нашим переконанням, комерційну таємницю варто відрізнити від банківської таємниці. У цьому слід погодитися з другою точкою зору. Проте проблема полягає в іншому: незадовільна аргументація, приведена представниками обох точок зору, оскільки вона насправді не дозволяє розмежовувати ці два різні правові режими інформації. Банківська таємниця відрізняється від комерційної таємниці не сферою діяльності, за принципом банківська таємниця – це комерційна таємниця, але у сфері банківської діяльності, так само як і відрізняє банківську таємницю (як, втім, і іншу професійну) від комерційної таємниці далеко не рівень віднесення відомостей до таємниці.

На підставі подібних ознак зазначені правові режими інформації неможливо розрізнити, тому дискусії з такою аргументацією малопродуктивні. Насправді відмінність полягає набагато глибше – в різній правовій природі банківської та комерційної таємниці, у відмінності суб'єктного складу і типу правових відносин, що обумовлюються цими правовими режимами інформації. Це підтверджує важливість вивчення проблематики інформаційних правовідносин. Один вид правового режиму інформації від іншого істотно відрізняється правовідносинами, які породжуються тим або іншим видом інформації. Тому, досліджуючи правовідносини в інформаційній сфері, ми не лише отримуємо знання про ці правовідносини, але і створюємо міцну основу для систематизації різних правових режимів інформації.

Недоврахування особливостей правовідносин, що виникає з приводу того або іншого правового режиму інформації, призводить до того, що як дослідники, так і законодавець некоректно співвідносять різні види правових режимів інформації. Сьогодні вкрай актуальна сама проблема систематизації правових режимів інформації, вдосконаленню законодавства багато в чому перешкоджає чітка, внутрішньо погоджена номенклатура видів інформації. Необхідно виявляти характер і тип правовідносин стосовно різних видів інформації і, найголовніше, порівнювати між собою ці правовідносини. Тоді буде наочно представлена система правових режимів інформації, особливості кожного з них.

Для розмежування і систематизації всієї сукупності правових режимів інформації особливого значення набуває розгляд особливостей того або іншого виду (правового режиму) інформації як об'єкта правовідносин.

У науковій літературі можна зустріти приклади, коли той або інший автор точно характеризує якийсь конкретний вид правового режиму інформації, але надалі сам собі суперечить, розглядаючи співвідношення цього режиму з іншим режимом інформації. Це обумовлено тим, що аналізу піддається лише текст визначення правового режиму інформації (наприклад, банківської таємниці), але при цьому не порівнюються правовідносини, об'єктами яких є види інформації, що зіставляються.

Якщо банківську таємницю приймати за вид комерційної таємниці, то з цього витікало б, що їх юридична природа однакова, а комерційна таємниця є обов'язком не розголошувати інформацію. Скажімо, комерційна організація в ході своєї діяльності створила інформацію, що стала її комерційною таємницею. Виникає питання: хто буде зобов'язаною стороною у відносному правовідношенні, якщо інформація поки що нікому не передана її власником? Хіба можна накладати на якесь третє обличчя обов'язок не розголошувати інформацію, якщо воно не

має інформації? Кого ж тоді вважати зобов'язаною стороною у відносному правовідношенні? Саму організацію-власника інформації? У чому ж сенс покладання такого обов'язку на власника інформації, якщо для нього самого економічно вигідно саме збереження конфіденційності. І чи можна тоді взагалі вважати комерційну таємницю об'єктом цивільних прав, якщо для його законного власника цей об'єкт виражається не через право, а через обов'язок.

Таким чином, варто зробити висновок, що для свого законного власника комерційна таємниця за своєю природою може бути виражена лише через суб'єктивне право, але не через обов'язок. Охорона комерційної таємниці базується саме на абсолютних, а не на відносних правовідносинах. Уявний експеримент, як спосіб доказу, демонструє неможливість об'єднання комерційної та банківської таємниць.

Водночас сутність правового режиму банківської таємниці, як і інших професійних таємниць, виражається передусім через юридичний обов'язок. Коли йдеться про відносні правовідносини між конкретними суб'єктами (наприклад, відносини, що виникають на підставі договору банківського рахунку), то захист конфіденційної інформації організовується за таким принципом. Конфіденційна інформація передається клієнтом банку або створюється в процесі виконання цього договору (здійснення операцій по рахунку), тому така інформація може бути точно визначена (тобто відомо, що саме потрібно захищати). Отже, нескладно до всіх інших обов'язків банку додати обов'язок зберігати в таємниці конфіденційну інформацію свого клієнта. За своїм характером такий обов'язок буде аналогічним іншим обов'язкам за цивільним договором.

Таким чином, варто зазначити, що приватноправові таємниці є досить неоднорідною сукупністю. Найбільш суттєві відмінності відомостей, що охороняються, полягають у типі і характері правовідносин, що виникають з приводу них.

На цій основі приватноправові таємниці запропоновано класифікувати наступним чином:

- таємниці-об'єкти, які опосередковують приналежність певного блага (інформації) конкретній особі. До таємниць-об'єктів відноситься особиста, сімейна і комерційна таємниці;

- таємниці-обов'язки, які опосередковують законодавче обмеження соціального руху реально існуючої інформації, юридичну фіксацію знаходження цієї інформації у певної особи (групи осіб). До таємниць-обов'язків відносяться професійні таємниці.

Є сенс використовувати таку класифікацію приватноправових таємниць також і для окреслення двох цілей, що переслідує публічно-правовий режим службової таємниці. У тих випадках, коли вона спрямована на забезпечення публічного (державного) інформаційного інтересу, службова таємниця є таємницею-об'єктом. Тут обмеження доступу до інформації здійснюється державою, в особі відповідного органу, у власних інтересах. Тому стан панування держави над “своєю” інформацією виражається через суб'єктивне право обмежувати доступ до інформації, використовувати її і розпоряджатися нею (у тому числі шляхом зняття обмеження на доступ). Прикладом є військова таємниця, що є різновидом службової таємниці-об'єкта.

Якщо ж встановлення режиму службової таємниці здійснюється в інтересах фізичних та юридичних осіб, то варто вести мову про службову таємницю-обов'язок. Тому стан володіння державним органом такою інформацією виражається через юридичний обов'язок обмежувати доступ до “чужої” інформації і

не допускати її розголошення без згоди осіб, у яких було отримано цю інформацію.

Принципова відмінність службової таємниці-обов'язку від службової таємниці-об'єкта полягає в тому, що службовою таємницею-обов'язком держава (державний орган) не має права розпоряджатися, оскільки це "чужа" інформація. І, навпаки, зі службовою таємницею-об'єктом держава має право поступати на власний розсуд і у своїх інтересах, у тому числі припиняти обмеження доступу. Прикладом службової таємниці-обов'язку є податкова таємниця. Обов'язок зберігати в таємниці інформацію про платника податків покладається на податковий орган.

Таким чином, прикладне значення теоретичної конструкції правових відносин в інформаційній сфері полягає, зокрема, в тому, що вона є фундаментом для систематизації правових режимів інформації. Потрібне цілеспрямоване розмежування публічно-правових і приватноправових режимів інформації. Крім того, варто чітко розрізняти таємниці-об'єкти і таємниці-обов'язки. Ще раз підкреслимо, що з'ясування сутності правових режимів інформації неможливе без дослідження суті правових відносин, що виникають з приводу такої інформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Агапов А.Б.* Основы информационного права / А.Б. Агапов – М. : Экономика, 1995. – 220 с.
2. *Алексеев С.С.* Об отраслях права / С.С. Алексеев // Советское государство и право. – 1972. – № 3. – С. 11–17.
3. *Бачило И.Л.* Информационное право. Роль и место в системе права Российской Федерации / И.Л. Бачило // Государство и право. – 2001. – № 2. – С. 5–14.
4. *Ефимова Л.Г.* Концепция обеспечения безопасности информационных технологий / Л.Г. Ефимова // Банковское дело. – 1995. – № 7. – С. 16–25.
5. *Ефимова Л.Г.* Банковские сделки. Комментарий законодательства и арбитражной практики / Л.Г. Ефимова. – М. : Контракт : Инфра-М, 2000. – 320 с.
6. Про державну таємницю : Закон України від 21.01.1994 № 3855-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР).
7. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР).
8. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР).

Отримано 03.02.2014